

הצילו אנשים לא תאגידיים

השלכות הקורונה על משק האנרגיה בישראל¹

א. תקציר

הפגיעה הכלכלית הקשה הנלוות למשבר הקורונה היא חסרת תקדים בהיקפה עם יותר מחצי מיליון מובטלים שנוספו למשק במהלך ימים ספורים. ישראל איננה שונה משאר המדינות שנפגעו ובהן הפגיעה בעסקים קטנים, בשכירים ובפרילאנסרים היא המורגשת ביותר המרחיבה ומעמיקה בקצב מהיר את מימדי העוני. המצב חסר התקדים מאלץ את ממשלת ישראל, כמו ממשלות ברחבי העולם, להכניס את היד עמוק לכיס ולהשקיע סכומי עתק על מנת לחלץ את המערכת הכלכלית מהבוץ. כספי החילוץ יכולים להוות הזדמנות ייחודית לתמוך במעבר למשק אנרגיה לא מזהם בישראל, צעד שהוא לא רק הכרחי בשל משבר האקלים אלא גם רווחי מבחינה כלכלית למדינה ולאזרחיה, שגם ייצר מקומות עבודה חדשים בזמן שהאבטלה מרקיעה שחקים.

אלא שכספי החילוץ גם עלולים להוות סכנה אם הם יושקעו בחילוץ של קבוצת דלק, תאגיד הדלקים הפוסילים של יצחק תשובה שנמצא קרוב לפשיטת רגל עם התרסקות מניות של למעלה מ-80% בשבועות האחרונים. חילוץ רק יעמיק את התלות של ישראל בגז פוסילי - צעד שימשיך לעכב את ההתמודדות של ישראל עם משבר האקלים.

חששות אלו נטועים בניסיון העבר. בעקבות המשבר הכלכלי העולמי בשנת 2008 העבירו ממשלות סכומי עתק לטובת תאגידיים, ובכללם תאגידיים מזהמים. נוכח האתגרים שחברות הדלק הפוסילי (גז, נפט ופחם) מתמודדות עימם בשנים האחרונות, ושהחריפו עם משבר הקורונה, הצורך שלהן בצינור חמצן כספי הולך וגובר. כך גם הלחץ שהן מפעילות על הממשלות לסייע להן, בטענה שהדבר יסייע למשק כולו. למרבה הצער, המדינה כבר נחלצת לעזרתה של תשובה והחליטה להעניק לו מתנה בסך 270 מיליון ש"ח לבניית הצינור להובלת הגז למצרים.

ההחלטות שיתקבלו בשבועות הקרובים ישפיעו על המשק הישראלי ועל מצבם הכלכלי של אזרחי ישראל בעשורים הקרובים. הן עשויות לתרום או לחלופין עלולות לפגוע במאמץ לבלימת משבר האקלים והרס המערכות האקולוגיות הנלווה לו, שבהשוואה להם משבר הקורונה מחוויר. בימים אלו בהם הממשלה עוסקת בסוגיה כיצד יש להזרים כסף למשק הישראלי, קריטי להשמיע קול ולדרוש: **הצילו אנשים ולא תאגידיים, השקיעו באנרגיות מתחדשות ולא בגז ובנפט מזהם.**

¹ נכתב על ידי ד"ר יונתן אייקנבאום; עריכה: רונית סלע; דובר גרינפיס: אודי אבני

ב. הנפט, הגז ומשבר הקורונה

התפרצות הקורונה הביאה בבת אחת לירידה דרסטית בביקוש לנפט ברמה הגלובלית. התעופה המהווה כ-5% [מהביקוש לנפט](#), משותקת. הגבלות תנועה משמעותיות על מיליארדי בני אדם הביאו לצמצום חסר תקדים בשימוש בכלי רכב ובפעילות תעשייתית וצרכנית. גם ביום שאחרי הקורונה, שאיננו יודעים מתי יגיע, הביקוש לנפט לא יחזור למה שהיה ערב המשבר נוכח מיתון כלכלי בינלאומי וצמצום צפוי בטיסות ובנסיעות מטעמים כלכליים ובריאותיים. ייתכן גם שמודלים חדשים שיאומצו יובילו לצמצום בצריכה, למשל יותר עבודה מהבית ומפגשים דרך המסך לצורכי לימודים, תעסוקה, פנאי ועוד. לפי הערכת סוכנות האנרגיה הבינלאומית מתחילת חודש מרץ, [השימוש בנפט ב-2020 יהיה במגמת ירידה](#), ובמקום לגדול ב-825,000 חביות ליום הוא יקטן ב-90,000 חביות ליום בהשוואה לשנת 2019. נוסף על כך, היות והנפט שלא נמכר נאגר, קיים [חשש שלא יישאר מקום לאפסן אותו](#) והדבר מוביל לירידה נוספת במחירו.

בעוד התעופה והתחבורה נסמכות על נפט, חברות הגז מושקעות בעיקר בחשמל, שהביקוש אליו נמשך. חברות הגז צפויות להמשיך בפעילות מוגברת בשנים הקרובות על אף משבר הקורונה. גם משבר האקלים לא מביא לצמצום המיוחל בתלות בגז, ומדינת ישראל היא דוגמא לכך לצערנו. המודעות הציבורית המתרחבת לפגיעה הקשה שיש לדלקים הפוסיליים על זיהום האוויר שאנו נושמים ועל פליטות גזי חממה עדיין נתונה פעמים רבות תחת [הרושם המוטעה כי הגז הוא "טבעי"](#) ועל כן יש לאמץ אותו כתחליף.

יחד עם זאת, גם לחברות הגז ישנן סיבות לדאגה. שוק האנרגיה – הכולל נפט, פחם וגז – ערב משבר הקורונה הוא שוק שעובר שינויים מואצים בצל משבר האקלים ולו שלושה מאפיינים: הוא במרוץ נגד הזמן לצמצם את החרפת משבר אקלים הנגרמת כתוצאה משריפת דלקים פוסיליים; אנרגיות מתחדשות הופכות להיות כלכליות הרבה יותר משריפת נפט, פחם וגז; והשקעות בחברות אנרגיה מזהמת הופכות להיות סיכון כלכלי הולך וגובר.

שריפה של גז, נפט ופחם מהווה [שני שלישים מסך פליטות גזי החממה](#). כעשרים חברות האנרגיה המזהמות ביותר בעולם [אחראיות לכשליש מפליטות גזי החממה של האנושות](#). לכן המאבק במשבר האקלים דורש בראש ובראשונה מעבר אנרגטי (energy transition) שמשמעו להשאיר את הפחם, הנפט הגז בתוך האדמה ולשנות את האופן שבו מנוהל משק האנרגיה: לנקוט במהלכים שיביאו לחיסכון בהיקף צריכת האנרגיה, ולפתח מקורות אנרגיה מתחדשים, בעיקר שמש ורוח בתוספת כושר אגירת אנרגיה כמאפשר לספק חשמל נקי גם כשאין שמש או רוח.

בעשור האחרון הורחב היקף ההשקעות באנרגיות מתחדשות והמחיר שלהן [הלך וצנח בצורה חדה](#). בחמש השנים האחרונות חלה צניחה של 7% בשנה במחיר יחידת חשמל מרוח, וירידה של 13% בשנה במחיר יחידת חשמל משדה של פאנלים סולאריים. אנרגיה מתחדשת הופכת להיות כדאית יותר מאנרגיה פוסילית ובמדינות שונות בעולם, ובכללותן בישראל, ישנה כדאיות כלכלית גם אם לוקחים בחשבון תוספת של כושר אגירה לאספקה סדירה של חשמל לאורך כל ימות השנה. אנחנו מתקרבים בצעדי ענק לנקודה שבה [ישתלם לפרק תחנות כוח קיימות](#) המונעות על ידי גז ופחם ולהחליף אותן ביחידות המפיקות אנרגיה משמש ומרוח. למרות התפתחויות חיוביות אלו, ממשלת ישראל ממשיכה במהלכים להקמת תחנות כוח מבוססות גז ולהגברת התלות בתאגידים המפעילים את מאגרי הגז.

החרפת משבר האקלים והמודעות אליו מחד וצניחת המחיר של אנרגיות מתחדשות מאידך הופך את ההשקעה באנרגיות מזהמות כמו גז, נפט ופחם לכדאית פחות ואף לסיכון כלכלי. המשקיעים מבינים שאנחנו קרובים יותר מתמיד לנקודה בה תהיה נסיגה מאסיבית של הון מחברות אנרגיה. משבר הקורונה מסייע לקרב בצעדי ענק את סיום עידן הנפט: [ערך המניה של ענקית האנרגיה הצרפתית טוטאל צנח ב-50%](#), שברון מקטינה הוצאות באופן דרסטי, העובדים של חברות הנפט עצמם [אף הם נפגעים מנגיף הקורונה](#) וחברות רבות צפויות להתמזג או להיסגר, בין השאר חברות של פצלי שמן שלא יכולות להתחרות בשל מחיר ההפקה הגבוה. מה שצפוי לקבוצת דלק וחברות נוספות הוא המשך הצניחה, וחבילת חילוץ מטעם הממשלה יכולה למנוע או להאט אותה.

ג. חילוץ תאגידים בעת משבר כלכלי

נוכח המשבר הפיננסי החמור של שנת 2008 בחרו ממשלות שונות להתמקד בהזרמת סכומי עתק לחילוץ תאגידים וטייקונים מפני פשיטת רגל. ההסבר שניתן למדיניות זו המיטיבה עם בעלי העושר והכוח נשען על תפיסה לפיה "העושר יחלחל מלמעלה למטה", כלומר שכסף שניתן לתאגידים יגיע לאזרחים הפשוטים ויחזק את המשק כולו. אלא שמה שהתרחש במציאות הוא דווקא העמקת האי שוויון, בד בבד עם גידול בהיקף פליטת גזי חממה והחרפת משבר האקלים.

מה יעשו הפוליטיקאים נוכח משבר הקורונה? דוגמה בולטת לכוונה לחזור על אותה מדיניות היא [היוזמה של נשיא ארה"ב דונלד טראמפ](#), שהודיע שהוא יורה למשרד האנרגיה לרכוש מיליוני חביות נפט למאגר הנפט האסטרטגי (SPR). מדובר ב-80 מיליון חביות בעלות של 2.6 מיליארד דולר שטראמפ מוריד משוק הנפט המוצף ממילא. בהשוואה, ממשלת ארצות הברית תשקיע 1.68 מיליארד דולר בתמיכה במערכת הבריאות ובמשקי הבית.

גם בישראל התמסדה לה בעשורים האחרונים מסורת של סיוע מאסיבי מצד המדינה לתעשיות מזהמות ולטייקונים, וזאת תוך העלמת עין מפני הנזקים שהם גורמים לסביבה והפגיעה שיחוו הדורות הבאים. הסיוע הניתן אינו בהכרח ישיר או גלוי לעין. למשל, חברת כימיקלים לישראל בבעלות משפחת עופר כמעט ואיננה משלמת תמלוגים לתוצרים שהיא מפיקה בים המלח, והמדינה מעלימה עין על כך שהיא אחראית לירידה של עשרות ס"מ בשנה במפלים ים המלח. גם חברת הבת של כיל, כיל רותם (לשעבר רותם אמפרט נגב), בונה מתקנים ללא היתר במכרה פוספטים [ומסבה נזקים עצומים לסביבה](#).

קבוצת דלק של יצחק תשובה גם כן נהנתה בעבר ממדיניות ממשלתית "נדיבה" ומעצימת עין על התנהגות פיננסית פרועה ומסוכנת. אחרי המשבר הפיננסי של 2008 הצליח תשובה להביא למחיקת חוב [בסך 1.4 מיליארד שקל למשקיעים בחברת דלק נדל"ן](#), במהלך המכונה "תספורת". תספורת פירושה שהמדינה או מוסדות פיננסיים מוחקים חלק מהחוב, ובעלי אגרות החוב או המניות סופגים את ההפסד. [הסכמת המדינה להסדר כזה פירושה הפסד של סכומי עתק עבור המוסדות הפיננסיים המשקיעים בחברות אלו את כספי הפנסיה והחסכונות של כל אחת ואחד מאיתנו](#).

ד. התמיכה הממשלתית בקבוצת דלק

קבוצת דלק בראשות יצחק תשובה התרחבה לתחום הגז בסוף שנות ה-2000 כשדלק קידוחים, יחד עם נובל אנרג'י, הכריזו על תגליות הגז במאגר תמר ודלית. לאחר מכן, פעילותו של תשובה בתחום התרחבה למאגרים נוספים, בראשם לווייתן שהחל לפעול לפני מספר חודשים. כל זה קרה בצל מתווה שמיטיב עם טייקוני הגז, כשממשלת ישראל ממשיכה לדאוג ליציבות הפיננסית של תשובה ועסקיו. יש לכך שלושה ביטויים עיקריים:

1. **המדינה קונה מתשובה גז במחיר מופקע.** בכך היא מבטיחה הכנסות גבוהות ויציבות לתאגיד. מתווה הגז נותן לתשובה יד חופשית לקבוע **מחיר מאוד גבוה לגז שהוא מוכר לישראל**. באופן מפתיע חברת החשמל חתמה חוזה על רכישת גז בהיקף חריג, וזאת מבלי לנמק מדוע. מתווה הגז כולל עוד שורה של הטבות מפליגות לתשובה, כמו "הבטחת הכנסה" גבוהה לפני המועד שבו הוא צריך להתחיל לשלם תמלוגים.
2. **המדינה כובלת את המשק לגז.** כבילה זו באה לידי ביטוי בכמה אופנים. ראשית, אין השקעות רציניות בתחום של התייעלות אנרגטית, כך שצריכת האנרגיה בישראל ממשיכה לטפס במקום שייעשה מאמץ לטובת חסכון אנרגטי. שנית, רשות החשמל ממשיכה להחזיק בהנחה מקצועית שגויה לפיה כל יחידת חשמל המבוססת על אנרגיית שמש זקוקה ליחידת חשמל מגז כגיבוי. התוצאה היא שרשות החשמל דוחפת לבנייה של תחנות כוח נוספות המבוססות על גז, וזאת שלא לצורך שכן ישנם פתרונות לאגירת חשמל הנוצר מפאנלים ומשדות סולאריים. שלישית, המדינה לא מצמצמת את צריכת המים אלא דוחפת להגברת ההתפלה של מים, כאשר פעולה זו צורכת אחוזים נכבדים מהחשמל בישראל.
3. **שימוש בכספי הציבור לצורך בניית תשתיות עבור פרויקטים שהיזם צריך היה לשלם מכיסו.** זו כנראה הצורה הבוטה ביותר בה המדינה מתערבת כדי לעזור לתשובה. כך בצל משבר הקורונה משרד האנרגיה פרסם החלטה לפיה המדינה תממן מחצית מעלות הקמת צינור הגז למצרים, **מתנה בשווי של 270 מיליון ש"ח**, מהכספים שלנו.

בשנת 2019 פעלה קבוצת דלק להפוך לתאגיד אנרגיה בינלאומי אחרי שתשובה רכש **נכסי נפט וגז מחברת שברון בים הצפוני**. רכישה זו נתפסה על ידי המשקיעים כמוסכנת ביותר ובפועל היא הפכה את המניות של תשובה לתלויות יותר מתמיד בשוק הנפט, שחוזה בימים אלו צניחה חופשית. בנוסף, בעידן של חוסר וודאות כה חריף ההשקעות בחברה גם צפויות להיפגע ממדיניות של היעדר שקיפות שתשובה נוקט בה, כאשר החברות שבאחזקתו **אינן מפרסמות דו"חות כספיים לציבור**.

בצל משבר הקורונה והשלכותיו על שוק האנרגיה, הפעילויות של קבוצת דלק הפכו להיות עוד פחות בטוחות מבעבר. מניית הקבוצה **התרסקה ב-82% מתחילת השנה**. זה מכניס לא רק את תשובה לסיכון גבוה אלא גם אותנו, אזרחי מדינת ישראל. הפעילות של תשובה ממומנת לא על ידי כסף שיש לו אלא באמצעות הלוואות, כלומר **באמצעות הכסף שיש לנו**. קרנות הפנסיה והביטוחים של הראל, מנורה, פסגות ועוד מושקעות בדלקים פוסילים. חברות אלו ביודעין משקיעות את הכסף שלנו בפעילות שהיא הרסנית לטבע ולאנושות, ושבימים אלו מהווה השקעה בסיכון גבוה. זוהי בגידה כפולה של גופים פיננסיים בציבור ובאמון שאנו נותנים בהם. האם ממשלת ישראל תלך באותו מסלול?

ה. הצילו אנשים, לא תאגידים

אפשר גם אחרת. אין שום סיבה - לא ערכית ולא כלכלית - שהמדינה תחלץ את קבוצת דלק ואת יצחק תשובה. הכסף אותו תשובה סיכן בהמשך השקעה באנרגיה מזהמת הוא לא של הממשלה אלא של הציבור, ואסור לאפשר לכסף הזה לזרום חזרה לתשובה. אם מכל הסיבות שתיארנו לעיל תשובה ייפול, הממשלה לא צריכה לעצור זאת. גם אם קבוצת דלק לא תוכל להמשיך להפעיל את מאגרי הגז של תמר ושל לווייתן הם לא ייעלמו. המדינה תוכל להלאים נכסים אלו ולצמצם בהדרגה את הפקת הגז כחלק מהמעבר לאנרגיה מתחדשת ולאגירה. **מעבר זה יוכל להיעשות באופן מהיר הרבה יותר ובלי הסדרים כובלים.**

משבר הקורונה מזמין אותנו לחשוב אחרת, במיוחד על עולם האנרגיה, ולתבוע מעבר לשימוש באנרגיה סולארית ואגירתה, תוך חיזוק העצמאות האנרגטית ויצירת עשרות אלפי מקומות עבודה. הערכת סוכנות האנרגיות המתחדשות אירנה היא שעל כל משרה שנסגרת בתחום של אנרגיות מזהמות, [נוצרות שתי משרות בתחום של אנרגיות מתחדשות](#), משום שנדרשים עובדים להקים את כל המערכות האלה ולתפעל אותן. המשבר מייצר הזדמנות לקדם כלכלה דלת פחמן ולקבוע יעדים שאפתנים לאנרגיה מתחדשת ולהתייעלות אנרגטית כגון חיוב כל מבנה בישראל להיות "מאופס אנרגיה"; שילוב ייצור חשמל מאנרגיה סולארית; קידום מערכות סולאריות במרחב הבנוי; קידום משמעותי של תחבורה חשמלית - בעיקרה ציבורית ושיתופית - שתשען על אנרגיה סולארית, ועוד.

על פי [דו"ח של הפאנל הבינלאומי לשינוי אקלים של האו"ם](#), האנושות צריכה להפחית בחצי את פליטות גזי החממה עד 2030, ולהיות מאופסת פחמן או קרוב לכך עד 2050, בכדי למנוע התחממות שהיא מעבר למעלה וחצי עד סוף המאה. מעלה וחצי היא נקודה שממנה והלאה [קיים חשש להגיע לנקודת אל חזור ולכאוס אקלימי ואקולוגי](#). הפסקת ההשקעה בגז פוסילי בישראל, התייעלות אנרגטית ומעבר לאנרגיות מתחדשות הם צעדים הכרחיים, והמשבר הנוכחי הוא קריאת השכמה לממשלת ישראל לשנות כיוון.

בימים אלו בהם הממשלה עוסקת בסוגיה כיצד יש להזרים כסף למשק הישראלי קריטי להשמיע את הקול שלנו ולדרוש: הצילו אנשים ולא תאגידים, השקיעו באנרגיות מתחדשות ולא בגז ובנפט מזהם. אנו דורשים מהממשלה החדשה:

- להימנע מכל סיוע ומכל הטבה ישירה או עקיפה לקבוצת דלק ולשאר תאגידי האנרגיות המזהמות.
- להדק את הפיקוח על השקעות כך שבעתיד בתי ההשקעות וקרנות הפנסיה לא ישקיעו את כספי הפנסיה והחסכונות שלנו בעסקאות מסוכנות של דלקים פוסילים.
- לאמץ תוכנית למעבר מהיר לכלכלה דלת פחמן וצודקת כדי להיטיב עם החשופים ביותר בפני נזקי הקורונה ולהתמודד עם משברי האקלים וזיהום האוויר.